

УДК 930.253-028.26:929Яворницький(477)

Л. Г. КАСЯН*

**АКАДЕМІК ДМИТРО ЯВОРНИЦЬКИЙ
В АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТАХ ХХ ст.
(до 160-річчя від дня народження)**

Яворницький Д. І. – український історик, етнограф, письменник під час праці в навчальних закладах . Санкт-Петербурга. м. Санкт-Петербург, [до 1891 р.].
*З фондів ЦДКФФА України
ім. Г. С. Пшеничного од. обл. 2-78021.*

У тематичному огляді представлені аудіовізуальні документи із фондів ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного, що висвітлюють життя та діяльність академіка Д. І. Яворницького. Проаналізовано їх змістове наповнення та інформаційний потенціал. Коротко окреслено інші види джерел, що стосуються постаті Д. І. Яворницького, та означено місце аудіовізуальних документів у цьому масиві.

Ключові слова: Д. І. Яворницький; історичне джерело; історіографія; аудіовізуальні документи; фотодокумент; документальний фільм; ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного.

7 листопада 2015 року виповнилося сто шістдесят років від дня народження науковця, письменника, культурно-громадського діяча, академіка Дмитра Івановича Яворницького. Вже понад століття професійні науковці й аматори-дослідники так чи інакше звертаються до його різнобічної і багатогранної наукової й творчої спадщини. А коло зацікавлень Д. І. Яворницького надзвичайно широке: історія, археологія, етнографія, фольклористика, лексикографія, красне письменство. В одному з листів учений так сформулював своє життєве кредо: “Моїм правилом у житті було – працюю, працюю, не задивляючись уперед і не озираючись назад, працюю, не сподіваючись нізвідки й ні

* *Касян Людмила Григорівна* – провідний науковий співробітник сектору публікації документів Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного.

від кого нагоди, ні похвальби, працєю доти, доки не відмовлять руки й доки б'ється живе серце у твоїх грудях; працєю на користь твого народу й на пожиток краю, який тобі дорогий”¹.

За що б не брався Д. І. Яворницький – це завжди було пристрасно і натхненно. Він здавався невтомним, а його енергія невичерпною. У кожному своєму починанні, долаючи тисячі перешкод, проблем і несприятливих обставин, учений досягав найвищих результатів. Наукові праці академіка Яворницького залишаються актуальними і нині. Вони стали наріжними у становленні та розвитку української історіографії запорізького козацтва. Опубліковані ним більше тисячі архівних документів продовжують жити в науковому обігу, а його величезний практичний досвід роботи з архівними фондами різних установ плідно використовується для вироблення теоретичних засад і основних принципів виявлення, збору і методів дослідження усних і писемних історичних джерел, розширення способів і прийомів їх публікації.

Унікальні археологічні знахідки дослідника увійшли до експозиції Ермітажу, склали левову частку (75 тисяч одиниць) колекції Катеринославського історико-краєзнавчого музею. На превеликий жаль, частина цих матеріальних пам'яток загинула під час Другої світової війни, а частина у післявоєнний час пішла на поповнення експозицій інших музеїв колишнього Радянського Союзу².

Археологія була особливою любов'ю Д. І. Яворницького. Результати археологічних досліджень учений вважав вкрай важливим історичним джерелом і неодноразово наголошував: “Ми, археологи, – поети історії”³. Д. І. Яворницький упродовж п'ятдесяти років проводив археологічні розкопки на території Катеринославської, Полтавської, Таврійської, Херсонської, Харківської, Чернігівської губерній. Ним досліджено понад тисячу курганів⁴. У 1927 р. Народний комісаріат освіти призначив Д. І. Яворницького керівником “постійного археологічного догляду й археологічних розкопок на території Дніпрельстану”. Вчений очолював комплексну науково-дослідну експедицію на Дніпробуді у 1927–1932 рр. За цей період було знайдено і зареєстровано більш ніж сорок тисяч різних стародавніх речей, написано сотні щоденників, зроблено понад тисячу фотознімків, малюнків та ескізів.

Д. І. Яворницький із розрізнених колекцій фактично створив Катеринославський (з 1926 р. Дніпропетровський) історико-археологічний музей (тепер Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького). За тридцять два роки (1905–1933) перебування на посаді директора перетворив його на скарбницю унікальних історичних пам'яток, всесвітньо визнаний культурний і науковий осередок та професійний консультативний центр з питань організації музейної справи.

Інтенсивну дослідницьку роботу вчений поєднував з викладанням у різних навчальних закладах, входив до численних наукових товариств

та громадських організацій, писав художні твори (його перу належить збірка поезій “Вечірні зорі”, роман “За чужий гріх”, кільканадцять оповідань та повістей, спогади про визначних сучасників: М. І. Костомарова, І. Ю. Репіна, Л. М. Толстого, В. В. Тарновського та ін.), уклав тритомний “Словник української мови” (перший том вийшов друком у 1920 р.). Частина лексикографічного матеріалу, зібрана дослідником у різних губерніях (переважно паралельно із археологічними розкопками), увійшла до “Словаря української мови” Б. Д. Грінченка.

У культурному просторі кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. постать Д. І. Яворницького була широко відомою й авторитетною, адже окрім офіційної викладацької роботи науковець читав безліч публічних лекцій з історії запорізького козацтва, кобзарства, археології та ін., публікував свої науково-історичні та фольклорно-етнографічні, етнологічні статті у періодиці (в різні роки вчений співпрацював з виданнями Санкт-Петербурга, Москви, Ташкента, Києва, Харкова, Катеринослава, Полтави, Львова, серед них – “Детское чтение”, “Киевская старина”, “Исторический вестник”, “Туркестанские ведомости”, “Новости и биржевая газета”, “Зоря”, “Рада”, “Рідний край”, “Екатеринославские губернские ведомости”, “Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии”, “Дніпрові хвилі”, “Споживач”, “Кооперативне життя”, “Червоний шлях”, “Життя й революція”, “Нові шляхи”, “Етнографічний вісник” та ін.).

Рецепція діяльності й постаті академіка Яворницького почалася ще за життя вченого. Маємо на увазі не лише науково-критичний аналіз наукового доробку дослідника, зокрема відгуки представників науково-академічних кіл на його “Історію запорозьких козаків”, а й нариси, епістолярні “пасажі”, спогади його сучасників, представників різних суспільних кіл, які розповідали про зустрічі з Д. І. Яворницьким, його наукові пошуки й зацікавлення, публічні лекції, “суботки”, улюблене дітище – Катеринославський-Січеславський-Дніпропетровський музей. Зазначимо лише окремі імена: Є. Чикаленко⁵, В. Гіляровський⁶, Олена Пчілка⁷, Н. Полонська-Василенко⁸, М. Рильський⁹. Значна кількість матеріалів з’явилася ювілейного 1913 р., коли відзначалося тридцятиріччя літературно-наукової діяльності вченого. Вони неоднакові за мірою інформативності й емоційності, але в комплексі передають широкий спектр оціночних суджень.

Після періоду замовчування публікації про Д. І. Яворницького і Дніпропетровський історичний музей відновилися в 1941–1943 рр. під час нацистської окупації. Так, у “Дніпропетровській газеті” від 8 листопада 1941 р. опубліковано нарис дружини і соратниці вченого С. Д. Яворницької “Академік Д. І. Яворницький”. Ґрунтовний огляд матеріалів про Д. І. Яворницького в окупаційній пресі зроблено у розвідці В. М. Сацути¹⁰.

Розпорошені в різних вітчизняних та діаспорних виданнях, рукописних примірниках музейних колекцій спогади про Д. Яворницького були зібрані та підготовлені до друку дніпропетровським письменником і краєзнавцем М. П. Чабаном¹¹. Друге доопрацьоване і доповнене видання збірника “Сучасники про Яворницького” вийшло 2006 р. у видавництві “Ярославів Вал”. 2008 р. мемуаристика про Д. І. Яворницького поповнилася ще одними цінним джерелом: книгою М. Костюка “Поруч з Яворницьким: спогади писаря козацького батька”¹². Микола Павлович Костюк (1915–1997), “Коля-синок”, як називали його в родині Яворницьких, останні роки життя академіка був його особистим секретарем, супроводжував у різних справах та поїздках.

Торкаючись теми джерел особового походження, котрі стосуються Д. І. Яворницького, варто наголосити, що співробітниками Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького здійснена титанічна праця з введення в науковий обіг епістолярної спадщини вченого. Упродовж 1997–2012 рр. з’явилися шість випусків багатотомного серійного археографічного видання листування академіка Яворницького¹³.

Окрім мемуаристики та епістолярію, непересічна постать Д. І. Яворницького представлена і в художній літературі. Дмитро Іванович або безпосередньо виступає героєм твору, або стає прототипом художнього образу. І не лише у поезії, прозі чи драматургії 1900–1960-х рр. ХХ ст. у письменників, які були особисто з ним знайомі, наприклад, оповіданні Д. Мордовця “Дві долі” (письменник тісно спілкувався з Яворницьким у петербурзький період життя); повісті В. Чапленка “Українці” (Василь Кирилович слухав лекції вченого, будучи студентом літературно-мовного відділення Катеринославського вищого інституту народної освіти та аспірантом при науково-дослідній кафедрі українознавства, яку очолював академік Яворницький, між ними склалися теплі стосунки); повісті Галі Мазуренко “Не той козак, хто поборов” (родина мисткині приятелювала з Яворницьким, і дівчина зустрічалася з академіком у дитячі та юнацькі роки), романі В. Домонтовича “Без ґрунту” (працював у комплексній археологічній науково-дослідній експедиції на території Дніпробуду, якою керував Яворницький); біографічних оповіданнях І. Шаповала зі збірки “В пошуках скарбів” (кілька років працював разом з Яворницьким на посаді секретаря в Дніпропетровському історичному музеї). Але і представників молодшої генерації та митців кінця ХХ ст.: О. Гончар “Собор”, “Спогад про океан”; Яр Славутич “Дід із Січеслава”; В. Солодченко “Дмитру Яворницькому”, “Світле ім’я”; Леся Степовичка “Монолог Дмитра Яворницького”; В. Савченко “Народжений під знаком скорпіона”; В. Герасимчук “Репін і Яворницький” та ін. До 160-річчя від дня народження Д. І. Яворницького 27 жовтня 2015 у філії Дніпропетровського національного історичного музею

ім. Д. І. Яворницького музеї “Літературне Придніпров’я” (м. Дніпропетровськ) відкрито літературно-мистецьку виставку “А що як і справді я характерник?": Яворницький – літературний герой”, на якій представлено понад 50 авторів, у творах яких фігурує особа вченого.

На сьогодні в Україні склалася історіографічна традиція вивчення життя і творчості Д. І. Яворницького, яка вже сама стає об’єктом дослідження¹⁴. Початки яворницькіани фіксуються окремими працями кінця XIX ст. та першими ґрунтовними дослідженнями 1960–1970-х рр. XX ст.¹⁵, що було пов’язано з новими історіографічними тенденціями в історичній науці СРСР¹⁶.

Історіографічні напрацювання представлені такими видами праць:

- монографічними дослідженнями;
- збірниками матеріалів наукових та науково-практичних конференцій, присвячених Яворницькому;
- дисертаційними дослідженнями;
- розвідками у наукових періодичних виданнях;
- вступними статтями до видань наукової, художньої та епістолярної спадщини вченого;
- науково-популярними нарисами та публіцистичними статтями у масовій періодиці;
- бібліографічними покажчиками.

Тематично можна виділити два основні напрями досліджень:

- біографічні дослідження (просопографія вченого, родинна історія Яворницьких, родинні, дружні, творчі стосунки, зв’язки з подіями епохи і та ін.);
- наукова та творча спадщина за напрямками інтересів та діяльності вченого (історія запорізького козацтва, археологія, етнографія та фольклористика, дослідження кобзарства, краєзнавство, музеєзнавство, розвиток архівної справи, письменницька, лексикографічна та видавнича діяльність, культурно-громадська робота та ін.).

Багаторічними дослідниками життя і творчості Д. Яворницького, авторами значної кількості наукових та науково-популярних праць є С. В. Абросимова, М. М. Олійник-Шубравська, А. І. Перкова, О. І. Журба, І. Ф. Ковальова, М. П. Чабан, Н. Г. Майборода, М. П. Ковальський, І. М. Тимофєєва, К. О. Тележняк, І. І. Яременко.

Особливе місце в масиві джерельного та історіографічного матеріалу посідають аудіовізуальні документи. Завдяки своїй двоїстій природі (документ і явище мистецтва) та змістовій своєрідності – здатності комбінувати інші види джерел, акумулювати ще на етапі створення сценарію різні історіографічні праці – аудіовізуальні документи мають великий інформаційний потенціал і абсолютно не губляться в історіографічному потоці праць, присвячених Д. І. Яворницькому.

У Центральному державному кінофотофоноархіві України ім. Г. С. Пшеничного зберігається двадцять шість аудіовізуальних документів (18 фото- і 7 кінодокументів), які презентують наукову та освітню діяльність вченого. Хронологічно вони охоплюють 1891–1993 рр.

Фотодокументи представлені переважно портретними знімками різних років. Серед них постановочні світлини у жанрі офіційного портрета, зроблені у фотоательє Петербурга, та “ситуативні” портрети, що зафіксували Д. І. Яворницького в робочому кабінеті вдома та у стінах Катеринославського (з 1926 р. Дніпропетровського) історико-археологічного музею. Ці знімки зберегли також інформацію про “матеріальне оточення” дослідника, деталі інтер’єру. Групові фотографії стосуються переважно катеринославського (дніпропетровського) періоду. На них Д. І. Яворницький разом із співробітниками музею, під час археологічних розкопок, серед будівників Дніпрельстану, біля власного будинку разом з дружиною. Крім основної (події, особи), вони несуть і додаткову інформацію про “зовнішність”, загальний дух епохи.

Серед кінодокументів, що стосуються життя та діяльності вченого, наявні сюжети із кіножурналів (“Кіножурнал” Одеської кінофабрики ВУФКУ, “Радянська Україна”), телесюжет Республіканської студії телебачення, документальні кінофільми вітчизняних студій.

Найбільш раннім кінодокументом згаданої колекції є німий сюжет із “Кіножурналу” № 37/132 1929 р. Одеської кінофабрики ВУФКУ. Кадри кіноплівки відтворюють, як професор Яворницький пояснює маршрут та дає поради членам військово-спортивної експедиції, що має пройти Дніпровські пороги. Цей матеріал було знято Юрієм Голдабенком – випускником Одеського кінотехнікуму, кінооператором фільму О. Довженка “Щорс” та “Вогні Бесемеру” режисерів Є. Косухіна і П. Коломойцева. У 1929–1933 рр. митець працював на Дніпропетровщині, фільмував різноманітну кінохроніку, що фіксувала зміни у житті регіону. Д. І. Яворницький був надзвичайно популярною і авторитетною фігурою в науковому й культурно-мистецькому житті Дніпропетровщини, і кінокамера не могла оминати такої події.

Після цькування у пресі, репресій, вилучення праць історика із наукового і культурного обігу в 1933–1937 рр. часткове повернення імені Яворницького відбулося в 1940 р. разом з указом Президії Верховної Ради УРСР від 11 жовтня 1940 р. про присвоєння Дніпропетровському історико-археологічному музею імені його фундатора і довголітнього директора. Поширення інформації про вченого й далі залишалося дуже дозованим і ретельно “стерилізованим”.

Перший документальний фільм про академіка Яворницького “В пошуках скарбів” (“Укркінохроніка”, режисер В. Сперкач, оператор В. Солонін) (од. обл. 4917) вийшов на екран 1968 р. Сценарій написав І. М. Шаповал за одним із оповідань своєї однойменної книги, опублікованої у 1963 р.

Творці фільму коротко окреслюють біографію історика, залучаючи архівні та фотоматеріали, й детально зупиняються на висвітленні роботи дослідника над історичною реконструкцією життя та діяльності останнього кошового Запорозької Січі Петра Калнишевського, поїздки Д. І. Яворницького у квітні 1887 р. на Соловецькі острови.

Кіносюжет “Імені Яворницького” із кіножурналу “Радянська Україна”, № 7, 1969 р. (од. обл. 4211) коротко знайомить глядачів із експозицією Дніпропетровського історико-археологічного музею ім. Д. І. Яворницького. Показано робочий кабінет директора Яворницького, експонати, знайдені вченим у численних археологічних експедиціях.

Документальна стрічка “Обличчя на полотні” студії “Київнаукфільм” 1986 р. (режисер Л. Анікін, оператор О. Іллічевський) (од. обл. 10485) присвячена довголітній дружбі та творчій співпраці Д. І. Яворницького і художника І. Ю. Рєпіна. Детально досліджується вплив Яворницького на зацікавлення Рєпіна козацькою тематикою, величезна консультативна робота вченого під час створення ряду картин митця, висвітлюється історія створення живописного шедевр І. Ю. Рєпіна “Запорожці пишуть листа турецькому султанові”. Візуальний ряд фільму становлять численні фотодокументи (портрети та групові знімки Рєпіна і Яворницького, археологічні знахідки козацького побуту, фотографії, надіслані вченим із розкопок на території Дніпрельстану як робочий матеріал до останньої, незакінченої роботи художника “Танок запорожців”), попередні замальовки, ескізи, етюди, виконані у різних техніках до картини “Запорожці пишуть листа турецькому султанові”. Закадровий текст складається із листування І. Рєпіна і Д. Яворницького, фрагментів зі спогадів історика про митця та дикторських ремарок.

Ключовою темою телесюжету “Доля одного пам’ятника” Республіканської студії телебачення 1989 р. (од. обл. 10818) стала дискусія між органами влади, краєзнавцями, представниками громадськості щодо встановлення пам’ятника на могилі академіку Яворницькому. Цікавим, з погляду рецепції особи видатного історика наприкінці 80-х рр. ХХ ст., видається бліц-опитування авторами сюжету жителів Дніпропетровська. Показано нещодавно відкритий для відвідувачів меморіальний будинок-музей Д. І. Яворницького в м. Дніпропетровську.

Масштабним фільмом-портретом є стрічка “Збирач слави козацької” (студія “Укртелефільм”, 1991 р., режисер Р. Єфименко, оператор М. Марковський) (од. обл. 11866). У ній детально представлено харківський, петербурзький, московський, туркестанський, катеринославсько-дніпропетровський етапи життя і діяльності Д. І. Яворницького та науковий і творчий спадок вченого.

Документальний фільм “Збирач слави козацької” як аудіовізуальний документ синтезує різні види джерел: візуальні (фотодокументи,

малюнки), писемні (друковані й рукописні), звукові (фонозаписи) – та поєднує вербальну та невербальну складові екранного простору.

Невербальний складник фільму вибудовано із масиву фотодокументів (портретних, подієвих, видових знімків): фото Д. І. Яворницького різних періодів, світлини батьків, вчителів-наставників О. І. Потебні, М. Ф. Сумцова, М. І. Костомарова, друзів, колег, учнів, діячів культури, з якими вчений активно спілкувався, видові знімки Харкова, Санкт-Петербурга, Москви, Ташкента, Самарканда, Варшави, Казані, Катеринослава кінця ХІХ – поч. ХХ ст., художніх полотен (живописних портретів Д. І. Яворницького, картин його друзів і знайомих художників: С. І. Васильківського, М. С. Самокиша, І. Ю. Рєпіна, М. В. Струнникова), кадри натурної зйомки місць, пов'язаних із життям та діяльністю Д. І. Яворницького, рукописи, друковані праці науковця початку і кінця ХХ ст., його особисті речі. Висвітлено експозиції Дніпропетровського історико-археологічного музею ім. Д. І. Яворницького, Меморіального будинку-музею академіка. Кінокадри змонтовано як своєрідну віртуальну екскурсію залами музеїв.

Вербальний складник фільму становить закадровий дикторський текст, котрий коментує окремі зображальні елементи (залучається епістолярій і щоденникові записи вченого) і комунікацію героїв у кадрі. Особливо цінними є спогади людей, які особисто знали і спілкувалися з Д. І. Яворницьким: дніпровський лоцман Г. М. Омельченко, хатня робітниця в сім'ї Яворницьких К. І. Литвиненко. Тільки кінодокумент спроможний передати процес народження спогаду і зримий спонтанний вияв емоції, на відміну від письмового тексту, який зазнає авторської самоцензури, добору лексичних засобів, редакторської правки. З таких живих оповідей народжується особистісний, приватний мікроконтекст персоналії Д. І. Яворницького, ці мікрообрази надзвичайно переконливі й інформативні (в людинознавчому сенсі): «Дмитро Іванович був очень добрий. Вони мене якось зразу полюбили. Я не прожила ще і року Дмитро Іванович завів розговор, що треба йти вчитися. Послали мене у вечірню школу. Дмитро Іванович помагав мені по історії, Серафіма Дмитрівна – всі остальні уроки. Дмитро Іванович очень любив свій дом, сад. Було вийде утром, бере з собою садовий ніжик, і ото де такі гілочки – підрізає, і всегда набирал з собою у кармани кусочки хліба для собак»¹⁷.

Цікава інформація міститься у розповіді директора меморіального будинку-музею Д. І. Яворницького у Дніпропетровську А. І. Перкової про сам будинок, який 35 років був надійним прихистком ученому і культурним осередком міста, і про тривалий процес створення меморіального музею, специфіку реставрації інтер'єру, окремих кімнат, придбання експонатів, створення меморіальної експозиції; розлогих коментарях науковців, дослідників творчості Яворницького та історії

запорізького козацтва щодо різнобічного, широкого кола наукових інтересів історика: автора першої ґрунтовної монографії про фольклорно-етнографічну діяльність вченого, старшого наукового співробітника ІМФЕ ім. М. Т. Рильського АН УРСР М. М. Олійник-Шубравської, директора Музею козацької слави на о. Хортиця О. Кириченка, наукового співробітника Інституту археології АН УРСР А. Козловського. Своїми думками про значення наукової спадщини для збереження і дослідження української культури діляться письменники, лауреати Шевченківської премії, історичні романісти Р. Іваничук, Ю. Мушкетик.

Дотичним до висвітлення життя і творчості Д. І. Яворницького є фільм “Талан” студії “Укркінохроніка” 1993 р. (режисер В. Шестопалова, оператор М. Гресько) (од. обл. 11719), присвячений життю та творчості українського історика, дослідника українського козацтва Олені Михайлівні Апанович. Розкривається вплив особистості та наукової спадщини Д. І. Яворницького на професійний і життєвий вибір О. М. Апанович. Стрічка містить світлини академіка Яворницького, кадри кінохроніки кінця 20-х рр.

Отже, аудіовізуальні документи, присвячені життю та творчості Д. І. Яворницького, мають великі пізнавальні можливості. Певним чином візуалізують як творчу спадщину самого вченого, так і її дослідників. Сприяють створенню об’ємного портрета Д. І. Яворницького в історичному процесі й у рецепції сучасників та нащадків. Аудіовізуальні документи можуть повністю або частково використовуватися для організації документальних виставок, проведення лекторіїв, конференцій, створення нових фільмів і телепередач, ілюстрування публікацій тощо.

¹ Листи Д. І. Яворницького до діячів науки і культури. – Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2005. – 500 с.

² Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного (далі – ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного), од. обл. 11866.

³ ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 11719.

⁴ *Яворницька С. Д.* Академік Яворницький / Дніпропетровська газета. – 1941. – С. 8–11.

⁵ *Чикаленко Є. Х.* Зібрання творів у 7. Т. 1. Спогади. Уривки з моїх споминів за 1917 рік. – Київ : ТОВ. КОМПАНІЯ “РАДА”, 2003. – 432 с.

⁶ *Гіляровский В. А.* Друзья и встречи. – М.: Директ-Медиа, 2010. – 288 с.

⁷ *Пчілка О.* В гостях у Катеринослава // Рідний край. – 1908. – С. 16–26. (цит. за виданням Сучасники про Д. І. Яворницького: Спогади / Упор., автор вступ. статті *Чабан М. П.* – Дніпропетровськ : ВПОП “Дніпро”, 1995. – С. 30–33); *Пчілка О.* Дмитро Яворницький (Еварницький) // Рідний край. – 1913. – С. 3–8.

⁸ *Полонська-Василенко Н.* Спогади / Упор., автор вступ. статті Валерій Шевчук. – Київ : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2011. – 600 с.

⁹ *Рильський М.* Козацький батько // *Шаповал І. М.* В пошуках скарбів (Про Дмитра Яворницького) / Передмова М. Рильський. – Київ : Радянський письменник, 1963. – 302 с., іл.

¹⁰ Сацута В. М. Окупаційна преса про Д. Яворницького [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://museum.dp.ua/article0452.html> – Назва з екрана.

¹¹ Сучасники про Д. І. Яворницького: Спогади / Упор., автор вступ. статті Чабан М. П. – Дніпропетровськ : ВПОП “Дніпро”, 1995. – 204 с.; Сучасники про Д. І. Яворницького: Спогади / Упор., автор вступ. статті Чабан М. П. – Вид. 2-е, доп. – Київ : “Ярославів Вал”, 2006 – 236 с.

¹² Костюк М. Поруч з Яворницьким: Спогади писаря козацького батька. / Упоряд., передмова та примітки Миколи Чабана. – Дніпропетровськ : “Арт-прес”, 2008. – 191 с.

¹³ Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького [Текст] / уклад. С. В. Абросимова [та ін.] ; Дніпропетровський історичний музей ім. Д. І. Яворницького: Вип. 1: Листи вчених до Д. І. Яворницького / уклад. С. В. Абросимова [та ін.]. – Дніпропетровськ : Гамалія, 1997. – 887 с.; Вип. 2: Листи діячів культури до Д. І. Яворницького / уклад. С. В. Абросимова [та ін.]. – Дніпропетровськ : Гамалія, 1999. – 460 с.; Вип. 3: Листи музейних діячів до Д. І. Яворницького / уклад. С. В. Абросимова [та ін.]. – Дніпропетровськ : Арт-Прес, 2005. – 737 с.; Вип. 4: Листи Д. І. Яворницького до діячів науки і культури / уклад. С. В. Абросимова [та ін.]. – Дніпропетровськ : Арт-Прес, 2005. – 496 с.; Вип. 5: Листи рідних, друзів і знайомих до Д. І. Яворницького / уклад. С. В. Абросимова [та ін.]. – Дніпропетровськ : Арт-Прес, 2010. – 949 с.; Вип. 6: Листи друзів, приятелів і знайомих до Д. І. Яворницького / уклад. С. В. Абросимова [та ін.]. – Дніпропетровськ : Арт-Прес, 2012. – 848 с.

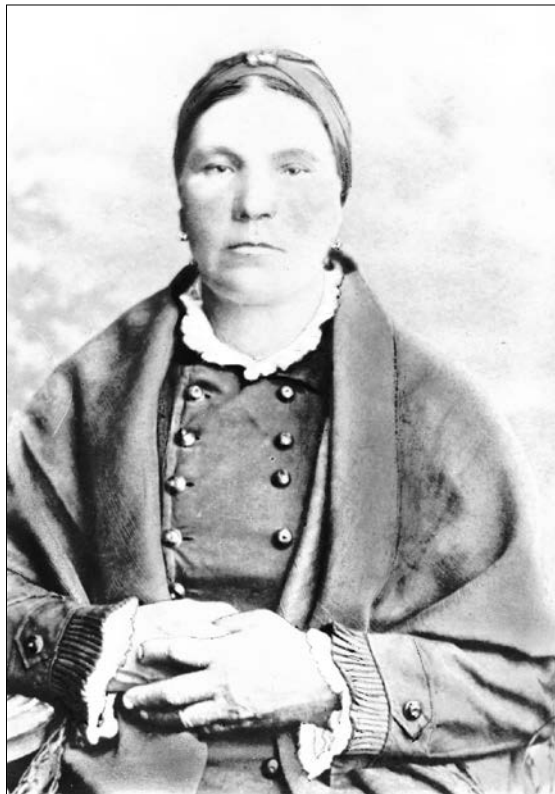
¹⁴ Двірна К. П. Сучасні проблеми історіографічної дослідженості творчості Д. І. Яворницького // Регіональне і загальне в історії : Тези Міжнародної наукової конференції, присвяченої 140-річчю від дня народження Д. І. Яворницького. – Дніпропетровськ : Пороги, 1995. – С. 33–35.

¹⁵ Гапусенко І. М. Дмитро Іванович Яворницький: [історик, археолог, етнограф, фольклорист, письменник, академік АН УРСР. 1855-1940]. – Київ : Наук. думка, 1969. – 58 с.; Шубравська М. М. Д. І. Яворницький. Життя, фольклористично-етнографічна діяльність / М. М. Шубравська. – Київ : Наукова думка, 1972. – 255 с.

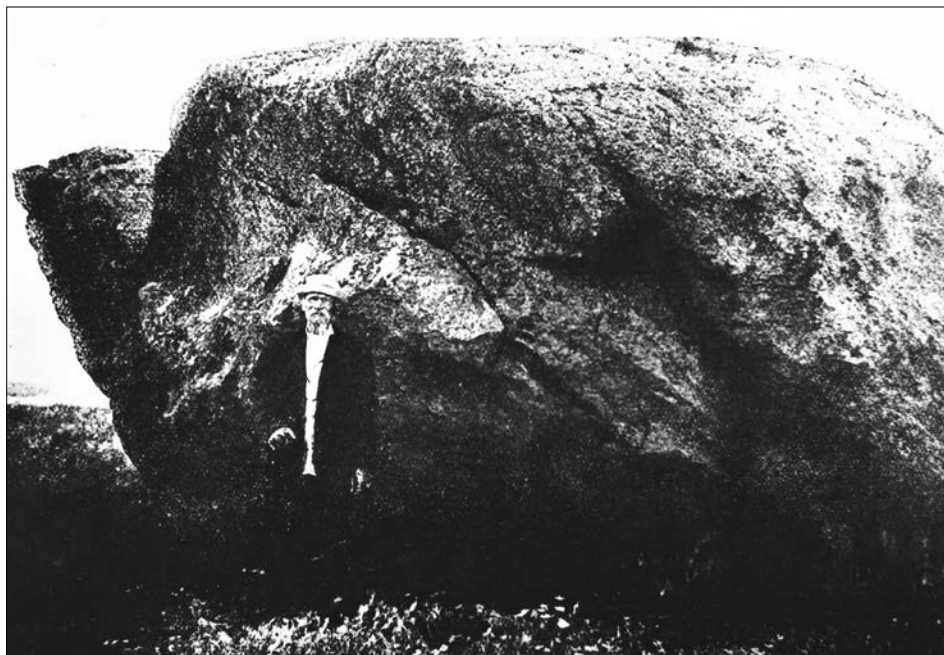
¹⁶ Яремчук В. Минуле України в історичній науці УРСР післясталінської доби. – Острог : Вид-во Національного університету “Острозька академія”, 2009. – 526 с.

¹⁷ ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 11866.

Мати академіка
Д. І. Яворницького
Ганна Матвіївна Яворницька
(Тернавська). Село Борисівка
(Сонцівка) Дергачівського уїзду
Харківської губернії,
кінець XIX ст.
З фондів ЦДКФФА України ім.
Г. С. Пиленчого
од. обл. 2-78029.

Д. І. Яворницький
в Дніпропетровському
історико-археологічному музеї.
м. Дніпропетровськ, 1927 р.
З фондів ЦДКФФА України
ім. Г. С. Пиленчого од. обл.
2-78028/

Д. І. Яворницький біля Дніпровських порогів. Запорізький округ, [до 1927 р.].
З фондів ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного од. обл. 2-78025.

Академік Д. І. Яворницький (праворуч з палицею) під час археологічних розкопок
на будівництві Дніпрогесу ім. В. І. Леніна. Запорізький округ, [1927–1930 рр.].
З фондів ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного од. обл. 0-78012.

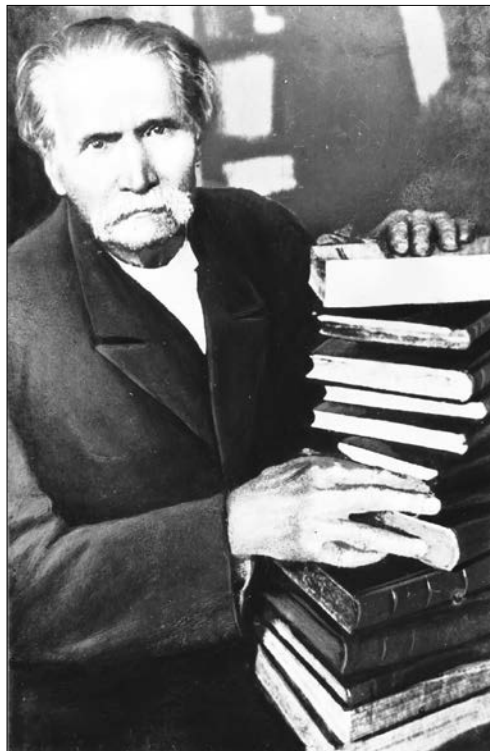
Академік Д. І. Яворницький (в центрі) серед будівників Дніпрогесу ім. В. І. Леніна.
Запорізький округ, [1932 р.].
З фондів ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного од. обл. 0-78016.

Академік Д. І. Яворницький (сидить в центрі) серед своїх колег, співробітників
Дніпропетровського історико-археологічного музею. м. Дніпропетровськ, [до 1933 р.].
З фондів ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного од. обл. 2-78017.

Директор Дніпропетровського історико-археологічного музею Д. І. Яворницький у своєму робочому кабінеті (справа). м. Дніпропетровськ, [1933 р.].
З фондів ЦДКФФА України ім. Г. С. Пиєничного од. обл. 2-78005.

Академік Д. І. Яворницький зі своїми працями. м. Дніпропетровськ, до 1935 р.
З фондів ЦДКФФА України ім. Г. С. Пиєничного од. обл. 2-78010.

Директор
Дніпропетровського
історико-археологічного
музею, академік
Д. І. Яворницький
в одному із залів музею.
м. Дніпропетровськ,
[до 1932 р.].
З фондів ЦДКФФА України
ім. Г. С. Пшеничного
од. обл. 2-78006.

Академік Д. І. Яворницький з дружиною С. Д. Яворницькою (Буряковою),
у власному садку. м. Дніпропетровськ, [1937 р.].
З фондів ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного од. обл. 2-78019.

Директор Дніпропетровського історико-археологічного музею, академік Д. І. Яворницький (справа) біля будівлі музею. м. Дніпропетровськ, [1930–1933 рр.].
З фондів ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного од. обл. 2-78023.

The thematically review presents audio and visual documents on the life activity of academician Dmytro Yavornytskyi, stored in the Central State Archives of Audio and Visual Documents of Ukraine named after H.S. Pshenychnyi. The author analyzes content and informational value as well as reviews another types of sources concerning D. I. Yavornytskyi and considers their place among other ones.

Key words: D. I. Yavornytskyi; the historical source; the historiography; the audio and visual documents; the photo document; the documentary film; in the Central State Archives of Audio and Visual Documents of Ukraine named after H. S. Pshenychnyi.